

ідентичности, з її акцентом на мирному співіснуванні людей, захисті навколишнього середовища тощо. Концептуальна фігура «номадичного суб'єкта» (Р. Брайдотті), «ліній повернення» (К. Чижевський) є тим ескізом суб'єктивності у добу постінформаційного суспільства, коли світ сприймається без обмежень конкретним місцем замешкання. Володіння різноманітністю стилів і дисциплінарних підходів постає важливим для соціального психолога. Необхідно визнати та дослідити специфіку соціокультурних, політичних, матеріальних і семіотичних умов, у яких живе та взаємодіє людина транскордоння. Стратегічною метою модерної гуманітарної політики має бути формування та розвиток об'єданого українського суспільства, спроможного досягти високого рівня політичної, економічної та духовно-культурної організації, що забезпечить захист національних інтересів та рівноправне входження не лише в європейський, а й у світовий простір. Така політика спроможна бути платформою для об'єднання і катализатором творення єдиного гуманітарного (інтелектуального, інформаційного та соціокультурного) простору як основи для впевненого поступального розвитку української держави.

Література

1. Гапон Н. Соціальна психологія: Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 366 с.
2. Гапон Н. Ідентичність та номадизм людини: взаємозалучені тренди сьогочасся // Ідентичності народів Центрально-Східної Європи: колективна монографія / Н. Гапон, В. Мішталь, А. Хижняк та ін.; за ред. проф. Н. Коваліско, д-ра А. Єкатеринчука, проф. Р. Радзика. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. С. 9-22.
3. Чижевський К. Лінія повернення. Про практику прикордоння у діалозі з Чеславом Мілошем; перек. К. Москалець. Львів: Кальварія, 2013. 248 с.
4. Braidotti R. The Posthuman. Cambridge: Polity Press, 2013. 180 p.

УДК 124

ТОТАЛІТАРИЗМ ТА ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА

Ігор Держко,

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та економіки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

У доповіді йдеться про те, що тоталітаризм, як явище та феномен ХХ століття, привертає увагу вчених різних гуманітарних сфер та галузей. Зокрема розкривається його руйнівний вплив на свідомість і художню культуру.

Ключові слова: *художня культура, тоталітаризм, особистість.*

The report states that totalitarianism, as a phenomenon and phenomenon of the twentieth century, attracts the attention of scholars in various humanities and fields. In particular, its destructive influence on consciousness and artistic culture is revealed.

Keywords: *art culture, totalitarianism, personality.*

Актуальним понині є запитання – чому тоталітарні режими виникали після страшних уроків історії, які б мали заперечити саму сутність державного управління, яке опирається на тотальне заперечення прав людини.

Перша світова війна та пандемія іспанського грипу суттєво вплинули на кількісні параметри людської популяції. Не менш суттєвим є вплив на свідо-

мість людини новосформованих людиноненависницьких ідеологій першої половини ХХ ст. Більшість інтелектуалів планети – письменники та філософи стверджували, – чогось схожого на ганьбу троці та катастрофи Першої світової, людство ніколи не повторить. Зброя масового знищення, газові атаки, концтабори залишаться в минулому, вважали гуманісти.

Перша половина 20-х рр. – це відносна повоєнна стабілізація економіки. Її називають епохою джазу. Гедонізм охоплює майже всі суспільні верстви. Масове виробництво колись дефіцитних товарів першого вжитку задовільняє багатьох. Перетворення автомобіля з предмету розкоші у банальний засіб пересування, стає символом епохи. Мережа дорогих ресторанів, як і доступних для середнього класу кафе та барів, створює ілюзію прогресу та ілюзію зростання доходів всім, без виключення. Але така соціальна короткозорість залишила в тіні прихід на світову арену більшовиків у Росії, фашистів в Італії, Гітлера в перспективі в Німеччині. Масове споживання розвивалося неподільно з масовою культурою, яка толерувала примітивні смаки, вульгарну естетику, загалом, знеособлену культуру мас. Тоді ж Освальд Шпенглер всупереч оптимістам заявив, що Друга світова війна невідворотно розпочнеться, але їй передуватиме відрізок часу, необхідний для формування нового чинника – агента масового суспільства. Агент – не суб'єкт, це – знеособлений індивід, позбавлений здатності критично рефлексувати та осмислювати політичні ситуації та ідеологічні програми. Слухняність, виконавчість, відсутність реагування на зло, роблять його досконалим зряддям у реалізації будь-яких людиноненависницьких намірів.

Таке виродження людського Я у знеособлену персону передбачили в романах-антиутопіях Джек Лондон, Євгеній Замятін, Олдокс Хаслі, Джордж Оруелл. Така деіндивідуалізована особа схвалить усі можливі військові конфлікти та ще й виправдає їх. Навіть багатомільйонні втрати не стануть для неї аргументом міжнародного примирення. Ескалація протистоянь та нагнітання критичної напруги – звичка ідеологема для такої людини. Заклики до використання зброї масового знищення не зупинять її.

Друга світова війна, ще масштабніша за втратами, не знищила тоталітарні режими. Вони продовжують існувати та стають загрозою світовій спільноті. Тому письменники у 60-х рр. здивують нас новими антиутопіями. Це Іван Єфремов, Аркадій та Борис Стругацькі, польський футуролог-мислитель Станіслав Лем, американець Рей Бредбері. Вони ще глибше та фундаментальніше проаналізують внутрішні зміни психіки людини-агента так званого замкнутого суспільства.

Тоталітаризм – це не тільки війна з сусідами, це невпинна війна та репресії супроти свого ж народу задля перетворення його у слухняне стадо. Трансформування народу у натовп – основне завдання внутрішньої політики тоталітарної диктатури. Ця внутрішня війна набирає різних форм. Вона то загострюється, то послаблюється. Відносно ліберальні 20-ті перейшли у три масивні репресивні хвилі 30-х у сталінському Радянському Союзі. Анрі Жид стверджував, що політичні концтабори співіснували з комуністичним будівництвом, а численні маніфестації, мітинги з усміхненими обличчями – з нічними погромами та арештами, здійсненими енкаведистами.

Хрущовська відлига зняла заборону з генетики, інформатики, кібернетики, але ще гучніше виступила супроти сучасного мистецтва, музики, художньої творчості та поезії. Цікавим є два етапи становлення радянської культури. Один з них здійснювався під прапором нігілізму і закликав до викидання з корабля сучасності інтелектуальних художніх надбань попередників. Другим напрямком було потурання будь-яким митецьким новаціям, тільки б вони не опиралися на здобутки класово чужих попередників. Цікавим є становлення радянського кінематографу та симфонічної музики. Фільми Ейзенштейна та Довженка дивували всіх творчими новаціями. Музика Шостаковича та Прокоф'єва, як експериментальна, вийшла в лідери світової симфонії. Настіль-

ки ж глибокі експерименти з римою Маяковського, Пастернака Каменського та молодого Тичини і Михаля Семенка привертали увагу західної критики. Цей напрям творчості вкладався в русло творення нової антропології – формування нової радянської людини. Сталін, як і Хрущов, заборонили такі експерименти і взамін нововиплеканого Я постала його химера – гомосовєтікус. Радянський Союз прагнув створити нового гомосапєнса, а опустився до модернізованої реанімації неопітекантропів та неонеандертальців.

Першими відправили за кордон філософів, літераторів, серед яких Бердяєв, Шестов, Булгаков, Сорокін, Бунін, Набоков. Але, в часи НЕПу відносна лібералізація та кадрова українізація породили ілюзію на тривалу демократизацію. Початок 30-х ознаменувався арештами творчої інтелігенції та інженерно-наукового персоналу. Футуризм, емажинізм, структуралізм, раніше схвалювані керівництвом, оголошувалися ворожими ідеологічно, як і генетика та кібернетика.

Симптомом радикальних перемін стає арешт та відправлення на заслання філософа Олексія Лосєва. Нашого земляка, родом з Олеська молодого мислителя Володимира Юринця звільняють з роботи та знищують. М.Бахтін після публікації роботи про Достоевського визнається ідеологічним ворогом і потрапляє на висилку. Цікаво, що Федора Михайловича не любив Ленін, називав архіскверним писателем. Достоевський методом поліфонічного діалогу давав шанси будь-якій особі, духовно покаліченій та нівельованій диктатурою, відродитися у повносправну рефлексуючу особу. Лев Толстой, на відміну від діалогіста Ф. Достоевського, дотримувався монологічного принципу у трактуванні особи та обмежував її шанси на осяяння та внутрішнє відродження. Ленін симпатизував Толстому, бо вбачав у його творчості ідеї поділу світу та людей на невідворотно чорне та біле. Така позиція дозволяла вбачати в опонентах вічних ворогів та без докору сумління знищувати їх. Достоевський на двадцять років випав з шкільних програм, і як обов'язковий до вивчення, повернувся на початку 60-х., як і його дослідник Михайло Бахтін у наукові кола.

Складовий елемент, агент тоталітарного суспільства – це унікальна двочленна істота. З одного боку – палкий прихильник та реалізатор всього консервативно-заїмшілого, борець за збереження героїчного минулого та оборонець принципів комуністичної дійсності, напрацьованих всією історією СРСР. З іншого – це настільки ж жадаюча перемін істота, яка нестримна у своїх новаціях та прагненнях розкритикувати та викинути з корабля історії все, що напрацьоване в попередні епохи. Така людина названа Олександром Зенов'євим гомосовєтікус. Вона має здатність розчленовуватися на кількох автономних осіб, серед котрих – похмурий консерватор та полум'яний новатор. Завдяки новаторству таких осіб, в радянських конструкторських бюро створювали ядерну зброю, континентальні ракети, загалом, і в галузі балету, були попереду всіх. Василій Шукшин називав таких аматорів-новаторів чудіками. Здавалося б, у чому їх біда, ти паче, вина, за скоєне не ними.

Не менш риторичним є запитання, чому вражаючий потенціал ресурсів та науки СРСР розтриньканий на пострадянському просторі тими талантами, що їх створив. Проблема в наступному – талановитий, а то геніальний дивак, народжений в СРСР, мислив крайнощами, сублімативною логікою, чорним та білим, без проміжкового елементу. Об'єктивні проблеми потребують суб'єктного підходу. Це здатність наполягати на зміні, коли всі прагнуть консервації, і настільки ж дієво зберігати консервативно напрацьоване, якщо воно дієздатне та захистити його від руйнівних модних новацій.

На жаль, свідомість гомосовєтікуса не зникла, а трансформувалася у гомосовєтікуса-2. Тому нас понині дивують інтелігентні інтелектуали, які ратують за євро-азійську цивілізацію, а з другого боку – невелика група рефлексуючих інтелектуалів, які вміють в минулому зберегти раціональне, включити його в новаційне, і водночас, демістикувати архаїчно руйнівне, консервативне, під

видом новаційного. Людиною тоталітарного суспільства є одновимірна, від сили, двовимірна істота, закапсульована в саму себе. Людиною демократичного суспільства є багатовимірна істота, відкрита, як соціуму, так і собі.

Загроза тоталітаризму існує і понині, допоки суспільство не пододало продукування маловимірних істот, що є запереченням суб'єктності людини-громадянина.

УДК 1:316. 1-47.44 (043.3)

САМООРГАНІЗАЦІЯ НАЦІЇ ЯК ПОДОЛАННЯ РУДИМЕНТІВ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Юлія Каралаш,

*аспірантка кафедри філософії та політології
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

Висвітлено низку ментальних особливостей та цінностей українців, що є глибинною першопричиною негативних тенденцій в суспільстві та перешкодою у вирішенні системних проблем. Запропоновано розглядати первинний етап самоорганізації нації як внутрішню роботу індивіда з переоцінки своїх цінностей, орієнтуючись на надіндивідуальні цінності та велику спільну мету – консолідовану державу, здатну ефективно відповідати на виклики сучасності.

Ключові слова: ментальність, рудименти посттоталітарної ментальності, патерналізм, ініціативність, надіндивідуальні цінності, самоорганізація.

It is highlighted a number of mental characteristics and values of Ukrainians, which is a deep root cause of negative tendencies in society and an obstacle to solving its systemic problems. It is proposed to consider the primary stage of the nation's self-organization as the internal work of the individual in re-evaluating his values, focusing on the supra-individual values and the great common goal - a consolidated state, capable of effectively responding to the challenges of the present.

Keywords: mentality, rudiments of post-totalitarian mentality, paternalism, initiative, supra-individual values, self-organization.

Деіндустріалізація, депопуляція населення та деградація освітнього й професійного потенціалу людського ресурсу – чи не єдині негативні тенденції в сучасній Україні, які спостерігаються уже майже тридцять років незалежності. Як констатує український соціолог М. Шульга, «майже три десятиліття існування новітньої української держави демонструють нездатність не тільки рухатись уперед, а й утримати ті позиції серед держав, які були у країни в час проголошення незалежності. До цього часу держава не спромоглася навіть досягнути ВВП рівня показника 1990 р. За рівнем доходів населення вона опинилася на останньому місці серед країн Європи» [7, с. 7]. Перманентна криза в Україні набуває всеосяжного, системного характеру. Її особливістю є те, що вона не може бути подолана шляхом безпосереднього вирішення поточних проблем, адже вирішення одних може призвести до загострення стану інших; а також те, що «не тільки прояви зміщуються від економічного вектора до ціннісного, а й пошук розуміння сутності та напрямів виходу [з системної кризи] переходить у площину філософської думки» [5, с. 9].

В таких умовах соціально звернувшись до аналізу фундаментальних першопричин економічного, соціального, політичного та інших вимірів системних проблем в Україні, тобто тих цінностей, які є квінтесенцією внутрішніх ментальних осо-